

A sociolingüística de Galicia¹

Anxo M. Lorenzo Suárez
Universidade de Vigo

Para Xan Bouzada, *in memoriam*

Resumo

Preséntase neste relatorio un intento de encadrar e explicar o que aconteceu nun período de 30 anos (de 1978 a 2008, aproximadamente) de cambio e evolución da situación sociolingüística de Galicia e da lingua galega, na que ademais de elementos estritamente sociolingüísticos participaron factores políticos, institucionais, económicos, etc., nun período este de transformacións de todo tipo, dentro e fóra de Galicia, con repercusións directas e indirectas sobre a vitalidade da lingua galega e sobre a conformación dos discursos e das ideoloxías lingüísticas.

A estrutura do relatorio está artellado en catro apartados e unha síntese final. En primeiro lugar, presentamos unha interpretación sobre o punto de partida en que se atopaba a situación sociolingüística da lingua galega a finais dos anos setenta. En segundo lugar, propoñemos unha reflexión sobre a política lingüística desenvolvida en Galicia no período 1980-2005. En terceiro lugar, discutimos os elementos máis relevantes da situación sociolingüística no comezo do século XXI. E, rematamos cunha síntese que tenta formular, para a discusión, algunhas das claves sociolingüísticas e planificadoras para imaxinar os escenarios futuros do idioma galego.

Introdución

Cando os organizadores deste foro me trasladaron o amable convite para participar nel, déronme como título provisorio un enunciado redactado en forma de pregunta: *cabe (aínda) unha interpretación orixinal da situación sociolingüística de Galicia?* O que empecei a elaborar tentaba responder esa pregunta, que en realidade conducía a formular unha análise, que pretendía ser o máis completa posible, sobre a situación sociolingüística da lingua galega desde a perspectiva diacrónica e sincrónica, atendendo a cuestións sociolingüísticas e lingüísticas, discursivas, políticas, etc.

Agora ben, cuestións de espazo e tempo leváronme a delimitar o contido que finalmente presento para a discusión neste *Foro*. Presentarei unha caracterización do

¹ Este é un documento de traballo preparado para ser debatido cos retrucantes e cos participantes no foro *Sociedades plurilingües: da identidade á diversidade*, organizado polo Consello da Cultura Galega (19-20 de xuño de 2008). Prégase a súa non difusión, posto que haberá unha versión definitiva con posterioridade ao evento.

que aconteceu nun período de 30 anos (de 1978 a 2008, aproximadamente) de cambio e evolución dunha situación sociolingüística, a de Galicia e a da lingua galega.

A estrutura do relatorio está artellado en catro apartados e unha síntese final. En primeiro lugar, presentamos unha interpretación sobre o punto de partida sociolingüístico en que se atopaba a lingua galega a finais dos anos setenta. En segundo lugar, propoñemos unha reflexión sobre a política lingüística desenvolvida en Galicia no período 1980-2005. En terceiro lugar, discutimos os elementos máis relevantes da situación sociolingüística actual. E, finalmente, pecharemos cunha síntese que ten a finalidade de enxergar algunhas das claves sociolingüísticas e dos escenarios futuros para o idioma.

A resposta a aquela pregunta inicial de se cabía unha interpretación orixinal sobre a situación sociolingüística de Galicia debe ser, na miña opinión, negativa: contamos con información abonda e con interpretacións o suficientemente diversas como para termos unha idea clara (e sempre orixinal) do que aconteceu nestes anos e do que está a pasar actualmente coa lingua galega, coa situación sociolingüística de Galicia e coa implementación de políticas lingüísticas –e da súa eficacia, eficiencia e alcance. Información e interpretacións diversas –e nalgúns casos moi profundadas– non son sinónimo de consenso, por suposto: nin entre políticos, nin entre especialistas, nin entre as elites sociais e culturais que traballan a prol da cultura galega. Menos reflexións e interpretacións temos, pola contra, á hora de enxergar o futuro da lingua, sobre os pasos que debemos dar e sobre os consensos posibles que se deberan acadar.

Como hipóteses de traballo, quero formular dúas: unha sobre a situación sociolingüística do idioma e outra sobre os efectos da súa institucionalización e acción política planificada.

En primeiro lugar, a situación sociolingüística da lingua galega non mudou significativamente nestes trinta anos debido a que continuou a marcha, a un ritmo lento, do proceso de substitución social do galego polo castelán, e porque ao mesmo tempo se foron concretando cambios moi favorables para o idioma galego en aspectos como a competencia para utilizalo, a súa visibilidade social e institucional e a mellora substancial das actitudes lingüísticas declaradas polos individuos. Desde o século XIX, en Galicia substitución lingüística ou abandono da lingua galega (como prefirmos denominalo) e recuperación do galego son procesos contrarios que van da man, igual ca nestes últimos trinta anos.

En segundo lugar, a política lingüística institucional, desenvolvida principalmente desde a Xunta de Galicia, tivo un alcance limitado no tocante ao éxito do denominado proceso de ‘normalización lingüística’ debido a tres motivos principais:

- a) pola interpretación errónea –intencionada ou non– da situación sociolingüística de partida;
- b) polas limitacións inherentes ás ideoloxías lingüísticas dos gobernantes;
- c) e pola imposibilidade de que unha política lingüística no contexto glotopolítico democrático producise resultados milagreiros.

Estas dúas hipóteses están directamente relacionadas: consideramos que a vitalidade da lingua galega en 1978 era moito máis negativa do que se valorou naquel momento, o cal facía que calquera obxectivo de recuperación da súa vitalidade social fose unha tarefa con moitas –e case insalvables– complicacións prácticas. Se a esa constatación lle engadimos o desenvolvemento dunha política lingüística de baixa intensidade, podemos entender grande parte do que aconteceu nestes anos.

Revisaremos no seguinte apartado as características da situación sociolingüística de partida, dedicaremos o punto 2 a considerar a política lingüística institucional e centrarémonos no punto 3 na presentación dalgúns aspectos da situación sociolingüística actual, incluída a súa evolución recente.

1. O punto de partida sociolingüístico: o inexistente *ano 0* da lingua galega

A primeira hipótese adiantada na introdución atinxe á situación sociolingüística da lingua galega e nela sinalamos que esta non mudou significativamente nestes últimos trinta anos: o avance da desgaleguización social non se freou e, simultaneamente, de forma paradoxal, constatamos certos avances favorables para o idioma galego en aspectos diversos. Non podemos negar, xa que logo, a evidencia dos cambios favorables para a lingua galega, pero estes non conseguiron alterar substancialmente a liña debuxada polo devalo na cantidade de falantes iniciais e habituais, menos uso oral espontáneo, co mantemento de actitudes lingüísticas negativas respecto da lingua, etc.

No remate do franquismo e no comezo da xeira democrática, a lingua galega non se atopaba nun suposto e hipotético *punto 0* do seu devir histórico: o que antes pasou, moi especialmente durante a represión franquista, e as tendencias da sociedade galega do momento impedían facer unha lectura da situación sociolingüística que obviase aqueles procesos históricos e os determinantes socio-económicos, culturais e demográficos da Galicia do momento.

Na miña opinión, as razóns que explican esta non alteración substancial cómpre procuralas principalmente nos procesos socioeconómicos e na situación sociolingüística existente na Galicia da década dos 70, e nas expectativas creadas pola inminencia dos cambios sociopolíticos que se enxergaban tras o remate do franquismo e o novo marco constitucional e autonómico. Esa situación dos anos setenta, que constituía o seu punto de partida, era moito máis grave e negativo para a lingua galega do que se sabía ou do que se quería saber, moito máis do que se estaba disposto a asumir e mesmo do que suxerían as observacións impresionistas da realidade social, tal como parecía apuntar a escasa información empírica manexada daquela (cfr. Iglesias, 1999).

Convén insistir en que *todo o mundo* deixou de asumir a gravidade da situación, por descoñecemento, derivado probablemente da falta de información e do desinterese por acadala, nun momento histórico de forte ideoloxización e de desprezo pola ‘sociolingüística empiricista’, cfr. Rei-Doval, 1999), ou por ‘cegueira’ ideolóxica, tanto nos gobernos do PP coma nos sectores sociais máis comprometidos co idioma.

O aspecto central desa grave situación para o galego era a súa vitalidade social deficiente, derivada nesa mesma vitalidade escasa dos grupos sociais galegófonos. Utilizando o concepto de *vitalidade etnolingüística subxectiva*, podemos caracterizala como a forza e as posibilidades que ten o grupo social que a fala de comportarse como unha entidade colectiva distinta e activa na súa relación cos outros grupos lingüísticos existentes. Se o status e poder social son os seus compoñentes centrais, a maior vitalidade social, maior poder na sociedade e, polo tanto, maiores posibilidades de sobrevivencia lingüística para o grupo social e para a súa lingua.

Pois ben, os dous aspectos clave que afectaban moi negativamente sobre a vitalidade social da lingua galega, e que facían da situación sociolingüística de partida un escenario cheo de incertezas, eran (e seguen estando presentes na actualidade, en diferente medida, como veremos máis adiante) os seguintes: *a)* o perfil socio-demográfico e socio-económico do colectivo conformado polos galego falantes; e *b)* o profundo estigma sociolingüístico construído arredor do idioma galego e dos seus usuarios.

A lingua galega aparecía no final dos anos setenta como un xigante demográfico cuns alicerces enormemente febles e inestables. O abandono da lingua galega, iso que tecnicamente podemos denominar como proceso de substitución social, xorde e desenvólvese no marco dunha xeira –longa no tempo e lenta no seu avance– de cambio social en Galicia, que é sinónimo de modernización e de mudanza socio-económica, de transformacións sociais derivadas da urbanización e do tránsito do rural ao urbano, da progresiva xeneralización do ensino a toda a poboación, da mellora do funcionamento das administracións públicas, dos efectos da forte emigración e dos retornos posteriores, etc. (cfr. Monteagudo, 1999; Mariño, 1998).

Coidamos que todos estes procesos de cambio, con repercusións sociolingüísticas directas e indirectas, que comezaran no século XIX, foron o punto de arranque dese proceso de abandono do galego, en termos de proceso social –supraindividual, xa que logo– consistente e sistemático, lento pero firme. Agora ben, a súa aceleración e a contemplación dos seus efectos máis salientables vaise producir máis tarde, xa no século XX, principalmente a partir das décadas do sesenta e setenta, onde ademais da continuación dos efectos derivados dos factores sinalados anteriormente debemos engadir un novo factor causal de indubidable relevancia: a represión e a invisibilización ocorrida durante o período franquista respecto da lingua galega. E para completar o cadro, cumpriría incluír que nesa segunda parte do século XX, Galicia e España comezaran un profundo despegue social e económico, estando a cultura galega nunha situación de case total indefensión para defenderse das consecuencias negativas que para a lingua galega terían os ditos cambios macroestruturais.

A vinculación dos galego falantes coa prevalencia demográfica do mundo rural provocou que, nas fases de mobilidade social dos traballadores e das familias rurais que accedían ás sociedades urbanas emerxentes, mobilidade que comezara xa no século XIX, un dos elementos sacrificados nese proceso de cambio foi, precisamente, o lingüístico: o abandono do galego e a adquisición do castelán. Ao mesmo tempo, as clases medias urbanas termaban do uso do castelán, en parte debido á secular castelanización dos ámbitos urbanos de Galicia (Fernández, 2003; Rei-Doval, 2007), e

en parte debido á procura dun novo elemento simbólico diferenciador fronte aos recién chegados.

Nun contexto de mobilidade social e xeográfica, as percepcións sociais de galego e castelán comezaron a diverxer. Neste punto combináronse a *discriminante estigmatización* do galego e a *constatación pragmática* do castelán, en palabras de Bouzada (2005), ao que lle debemos sumar un terceiro aspecto non menos importante: a asunción por parte dos urbanitas do castelán como un código neutro e non marcado, fronte á percepción do galego como un código excesivamente semantizado con elementos valorativos dubidosos ou negativos por canto remitían a unha realidade sociolóxica que se quería ver lonxe. O resultado deste proceso valorativo foi o lento avance do castelán como variedade lingüística neutral, ubicua e adubada de características simbólicas positivas para o avance social (real ou simbólico).

É precisamente nos anos sesenta e setenta do século pasado cando o empuxe da urbanización e a conseguente desruralización acelera o proceso de substitución do galego polo castelán. Ademais, a coincidencia no tempo do *boom* demográfico económico, e o feito de que este se producise co réxime franquista en marcha supuxo para a lingua galega atoparse no peor dos escenarios políticos e socio-económicos posibles. A información sociolingüística diacrónica dispoñible (referímonos neste caso aos datos do MSG-1992) confírmanos que foi neste período cando os comportamentos lingüísticos galegófonos –transmisión familiar da lingua galega e usos lingüísticos maioritariamente favorables tamén ao galego– comezan a decrecer e os efectos dese decrecemento van ser visibles cuantitativamente a través das comparacións interxeracionais.

É moi interesante neste punto lembrar as reflexións que algúns analistas facían nos anos setenta respecto da escasa vitalidade dos grupos sociais galegófonos. Pérez Vilariño (1979) advertía do seu déficit de poder social e cultural, interpretándoo en termos de desigualdades de clase social. En realidade, o que se advertía era, nin máis nin menos, que a diferenza de consideración social entre as dúas linguas non só era a manifestación dunha conxuntura histórica casual, senón que se trataba dun problema fortemente interiorizado na estrutura social de Galicia. Así, afirmaba (p. 25) que sendo o galego a lingua utilizada masivamente pola poboación, era unha *lingua sen salario*, isto é, sen ningún tipo de recoñecemento social positivo, e advertía de seguido da necesidade de reivindicar o recoñecemento oficial do galego para conseguir que este tivese *remuneración social*, que rendibilizase a súa aprendizaxe e uso.

Outra cuestión, que tampouco foi suficientemente valorada a finais dos anos setenta, era a das diferenzas sociolingüísticas territoriais. Cando aínda non se albiscaban os cambios no rural e o predominio do urbano tanto en cantidade como en valores e hábitos de consumo, que comeza a xurdir na Galicia dos anos oitenta e que hoxe contemplamos na súa plenitude, ninguén cuestionaba ou consideraba digno de interese sociolingüístico o papel das cidades como *vangarda* no proceso de abandono, e os contrastes entre o que acontecía na *retagarda*: nas vilas e aldeas. A non incorporación destas diferenzas territoriais na análise sociolingüística do momento e a asunción dunha visión que coidamos excesivamente optimista da vitalidade *ruralita* da lingua galega, contemplada como unha situación óptima cara á que cumpría camiñar,

axudou a producir unha observación distorsionada, por pouco realista e matizada, sobre a saúde demográfica e territorial do galego.

Outros aspectos, non menos importantes, que limitaban a vitalidade lingüística do galego, foron os seguintes:

- a) O galego seguía a ser unha lingua de uso privado, na casa, coa familia e cos coñecidos/as), e cunha menor visibilidade pública e social. Ademais, a oralidade predominaba sobre a escrita.
- b) O divorcio entre as elites sociais e económicas de Galicia e o galego se mantiña constante: estas non asumían a lingua galega, como xa acontecera ao longo da historia. As elites favorables ao idioma eran pouco numerosas e con escasa influencia nas transformacións socioeconómicas do país.
- c) A reivindicación lingüística ocupaba un lugar secundario na preocupación das elites, dos gobernantes e da sociedade galega en xeral, agás no caso dunha minoría fortemente comprometida cultural e/ou politicamente. Agora ben, certos debates lingüísticos (a normativización ou o tipo de recoñecemento legal do galego no EA-1981) crearon desunión, limitaron a capacidade de acción deses sectores mobilizados a prol do galego e espertaron moitas reticiencias na ‘maioría silenciosa’ da sociedade galega.

O panorama que acabamos de bosquejar era, a grandes trazos, a realidade sociolingüística da lingua galega a finais da década dos setenta, cando cambia o réxime político e comeza un xeira legal e política distinta para Galicia. O idioma galego atópase exhausto, cun profundo déficit de poder social e simbólico, sometido a unha valoración social moi negativa, con prexuízos fundamente interiorizados na *cultura lingüística*² dos galegos/as, tanto entre os non falantes coma entre os falantes habituais, e institucionalmente desatendido.

Considerando ese punto de partida, podemos contextualizar mellor os cambios producidos desde ese momento ata agora. Pero agora estaremos en condicións de facelo con realismo, non coa fantasía de considerar aquela situación como un inmellorable punto de partida na ‘normalización’ do galego, para o cal só faría dar pequenos empurróns sociais e institucionais que acabarían modificando significativamente o status e a valoración do idioma.

² Schiffman (1996: 5): “The set of behaviours, assumptions, cultural forms, prejudices, folk belief systems, attitudes, stereotypes, ways of thinking about language, and religio-historical circumstances associated with a particular language”.

2. Institucionalización do idioma galego e política lingüística en Galicia

A segunda das hipóteses avanzadas na introdución centrábase en cuestionar o alcance da política lingüística institucional, e afirmabamos que esta, desenvolvida principalmente desde os gobernos da Xunta de Galicia, tivo un efecto limitado sobre a evolución da situación sociolingüística da lingua galega por tres motivos:

- Porque a situación sociolingüística de partida era moi negativa.
- Polas limitacións inherentes ás ideoloxías lingüísticas dos gobernantes.
- Pola imposibilidade de que calquera que fose a política lingüística aplicada producise resultados milagreiros.

O primeiro factor xa a consideramos no apartado anterior, daquela imos centrar a nosa atención nos dous aspectos seguintes.

Antes de comezar debemos diferenciar entre política lingüística e ‘pacto’ ou ‘acordo’ sobre a lingua. O que podemos denominar como ‘pacto’, ‘consenso’ ou ‘acordo’ lingüístico confórmasse mediante os contidos lingüísticos do Estatuto de Autonomía de Galicia de 1981 e da Lei de Normalización Lingüística de 1983 (LNL-83). Ao noso entender, podemos delimitar catro características principais dese ‘pacto lingüístico’: en primeiro lugar, a cooficialidade en Galicia –galego e castelán teñen plena igualdade xurídica; en segundo lugar, a declaración do galego como lingua propia, é dicir, sinal de identidade principal da comunidade; en terceiro lugar, derivado do aspecto anterior, a decisión de pór en marcha un proceso institucional e social de ‘normalización’ da lingua galega, por se atopar esta en situación de desigualdade respecto do castelán; e, en cuarto lugar, o respecto polo principio de individualidade: que cadaquén utilice a lingua da súa preferencia nas comunicacións non institucionalizadas.

A posta en marcha do contido da LNL-83 permitiu ir construíndo un proceso social e institucional de recuperación do coñecemento, uso e valoración do galego ao mesmo tempo que se ían dando pasos significativos cara á súa maior presenza nas institucións públicas, no sistema educativo e na vida social.³

A política e planificación lingüística desenvolvida desde os gobernos da Xunta de Galicia tiveron en efecto limitado sobre o cambio na situación sociolingüística da lingua galega porque non estiveron dirixidas a procurar un tal cambio, senón que podemos cualificalas como política de mantemento, edificadas arredor dunha ideoloxía lingüística, denominada ‘bilingüismo harmónico’, que impregnou a acción do goberno en política lingüística.⁴

³ Cómpre indicar, en calquera caso, que o contido da LNL-83 suscitou moitas dúbidas e críticas: por unha banda, críticas desde sectores inmobiliarios das sociedade galega, que vían con desconfianza unha aplicación intensiva dos textos legais que conducisen o galego a unha relativa igualdade co castelán (Jardón 1993); por outra, críticas desde grupos políticos e organizacións sociais que anxeaban un grao de recoñecemento legal para o galego máis fondo e decidido (García Negro 1991).

⁴ Aínda que nace nos anos noventa, esa argumentación xa estaba presente anteriormente na política lingüística. Temos que considerar, daquela, que o BH xorde como unha ideoloxía por decantación, a partir da praxe lingüística establecida desde os gobernos populares dos anos oitenta.

Consideramos o ‘bilingüismo harmónico’ como unha ideoloxía de política e planificación lingüística, utilizada polos gobernos populares a partir dos anos noventa como xustificación ideolóxica da súa política lingüística explícita. Aínda que a súa formulación nunca estivo clara, partíase aparentemente da consideración de que galego e castelán son linguas de uso e de status pleno en Galicia –unha por ser lingua propia, e a outra por ser lingua *de facto* dunha grande parte da poboación. E, o que é máis importante: estableceuse que as actividades de estimulación e promoción do galego non debían supoñer ningún tipo de menoscabo na vitalidade social do castelán, nin tampouco debían alterar un suposto ‘equilibrio sociolingüístico’ existente en Galicia.

De acordo con esta formulación ideolóxica, os obxectivos da acción lingüística institucional (cfr. Cidadanía, 2001: XXX) conformáronse mediante a mesma ambigüidade de tales obxectivos e a evitar calquera tipo de conflictividade social por mor das políticas de promoción do galego.

De facermos un resumo xeneralista, poderíamos indicar que os efectos conseguidos foron, por unha banda, conseguir aumentar a visibilidade institucional e social da lingua –en maior medida no primeiro, menor no segundo–, principalmente en contextos de uso oral e sobre todo de uso escrito, e en funcións sociais formalizadas. Por outra banda, despregáronse mecanismos e ferramentas diversas para que calquera cidadán puidese realizar as súas actividades diarias e cotiáns en galego. E, finalmente, procurouse incidir no decrecemento dos fortes prexuízos e actitudes lingüísticas negativas que penduraban sobre a lingua.

No caso de buscar unha análise valorativa máis miúda, deberíamos reparar nos seguintes aspectos, que admiten opinións diversas –e mesmo abertamente diverxentes. Produciuse unha certa ampliación dos ámbitos sociais de utilización do galego, así como un aumento das súas funcións sociais. A introdución da lingua na administración, no sistema educativo, no ámbito da política ou nos medios de comunicación públicos son boa proba disto, así como o aumento, por exemplo, dos usos lingüísticos escritos nese e noutros ámbitos de uso. Algúns autores, con todo, teñen argumentado que este cambio só está promovendo un uso formal e liturxizante do galego, sen que supoñan realmente un cambio de rumbo no proceso substitutorio de fondo.

O aumento do prestixio e mellora das actitudes cara á lingua galega e a eficacia da capacitación lingüística en galego son outros efectos positivos que podemos mencionar á hora de sinalar os impactos da política lingüística (segundo o diagnóstico de Cidadanía, 2001: 229-36).⁵

⁵ Nese mesmo traballo, Cidadanía (*ibidem*) indica dous impactos negativos: por unha banda, sinálase a ineficacia das políticas lingüísticas canto ao mantemento e recuperación dos usos do galego; e apúntase, por outra, a *ineficacia* e *ineficiencia* das medidas de promoción da lingua nos medios de comunicación privados.

O modelo de política lingüística desenvolvido pola Xunta de Galicia desde 1983 ata 2005 podemos cualificalo como 'de baixa intensidade' (Lorenzo, 2005), artellado arredor de dúas características principais: pouca densidade planificadora e escasa intervención sociolingüística.

Con respecto ao primeiro trazo –pouca densidade planificadora–, desenvolvéronse menos actuacións lingüísticas das necesarias contando para iso coa intervención de poucos axentes planificadores cunha escasa profesionalización deles. Ademais, non se utilizaron as ferramentas da planificación lingüística para propiciar cambios sociolingüísticos significativos. Por exemplo, non se utilizou a ferramenta dos plans lingüísticos.

Con respecto ao segundo trazo –intervención sociolingüística escasa–, desenvolveuse unha política lingüística carente de incidencia social que tentase conducir a cambios significativos nas condutas lingüísticas da sociedade galega, por exemplo: falta de actividades centradas directamente no aumento dos usos sociais da lingua, sobre todo dos usos informais e interpersonais, ausencia de actividades que perseguisen a recuperación dos mecanismos de transmisión primaria en galego, realización de poucas actividades dirixidas a introducir o galego en ámbitos de trascendencia social (medios de comunicación privados, sectores empresariais e económicos, tecnoloxías da información e da comunicación, universidade, etc.).

Foi este un modelo de xestión lingüística institucional que se distanciou tanto dos modelos máis intervencionistas coma daqueles outros que optaban pola non intervención, de maneira que se tratou dun exemplo de política lingüística de intervención intermedia, que podemos cualificar como 'de baixa intensidade'. Semella un modelo interesante para os casos de mantemento de linguas pero non parece tan apropiado cando se trata de recuperar linguas sometidas a procesos de substitución social.

E para rematar este apartado, cómpre centrarnos no terceiro factor que condicionou o impacto e os cambios suscitados pola política lingüística governamental: a imposibilidade de que calquera política lingüística produza resultados milagreiros. A acción lingüística governamental foi entendida por algúns como un xeito de enxañar a planificada onde o planificador estaba en condicións de conseguir calquera obxectivo de transformación sociolingüística que se propuxese. Non se pode negar que tanto a corrente tecnocrática e dirixista do primeiro *language planning* norteamericano (cfr. Ricento, 2000) como o modelo da *normalización lingüística* alimentaron ese tipo de focaxes, onde políticos, planificadores e especialistas se erixían nunha especie de magos con capacidade para quitar coellos de calquera sombreiro.

Sabemos, porén, que estas interpretacións dos modelos de LP ou de NL son inexactas: o planificador pode inducir cambios pero dificilmente vai alterar maxicamente as tendencias e os procesos sociais en marcha. Dito con outras palabras: se na sociedade non se activan os elementos motrices que favorezan os cambios sociolingüísticos, a intervención pública por si soa non poderá ir contracorrente e ter éxito. Aplicado ao caso do galego, Antónb Baamonde formulaba a seguinte reflexión sobre as limitacións de calquera tipo de intervención pública (cfr. Baamonde, 2007):

Non é xa na administración pública onde está a nai do año. En realidade, nunca foi aí onde estivo. Só unha certa cegueira -e unha certa hipocrísia colectiva- pode xulgar que un goberno pode facer, neste terreo, o que a xente non quere facer.

Concordaremos todos en que a política lingüística pode ir por diante das demandas sociais, pero sempre e cando se conduza na mesma dirección das tendencias existentes nesa sociedade. Pola contra, se se camiña nunha dirección distinta, o fracaso está asegurado, recoñecendo, por suposto, que a sociedade está en contrución e redefinición.

3. Situación sociolingüística actual –e evolución recente

Contemplada desde o 2008 en que andamos, podemos examinar a evolución da situación sociolingüística da lingua galega atendendo a varios factores. A cantidade e calidade da información sociolingüística contemporánea da que dispoñemos permítenos analizar a evolución dalgúns dos indicadores máis habitualmente utilizados para medir a vitalidade dunha lingua e do grupo etnolingüístico que a fala.⁶

- A lingua galega segue mostrando unha elevada extensión demográfica se tomamos como referencia o conxunto da poboación de Galicia: a práctica totalidade dos galegos enténdena e teñen capacidade para utilizala oralmente e por escrito; máis do 60% utilízaa, en maior medida có castelán, nas comunicacións diarias; e segue tendo un nivel de uso moi elevado nas interacción familiares e nas relacións sociais.
- Tocante á lingua habitual, este ítem segue a ser favorable ao galego, situándose por encima do punto medio da escala (2,5) ata chegar ao 2,89 (nunha escala de 1 = só castelán a 4 = só galego). Na comparación, vemos que neste periodo de once anos se perde case unha décima. Os resultados indican, xa que logo, unha diminución xeral no uso do galego, pese a que o galego segue sendo a lingua máis utilizada en Galicia.
- Se facemos unha comparación utilizando os datos de frecuencias, é dicir, as porcentaxes de falantes que se situaron nunha ou noutra parte da escala de 4 puntos, observaremos que se produce un aumento significativo dos usos lingüísticos monolingües, tanto en galego coma en castelán.

⁶ Na información cuantitativa que imos presentar a continuación, utilizaremos datos de dúas enquisas realizadas nun intervalo de 11 anos: o *Mapa Sociolingüístico de Galicia*, con datos de 1992 (MSG-1992), e o módulo de lingua da *Enquisa de Condicións de Vida das Familias Galegas*, con datos de 2003 (ECVFG-2003). Un traballo comparativo dos resultados desas dúas enquisas pode consultarse en Monteagudo e Lorenzo (2006).

- Agora ben, a súa presenza entre a poboación urbana, sobre todo na máis nova, educada e de nivel socio-económico medio ou elevado, é moi limitada, ao tempo que nas relacións económicas e comerciais tamén predomina o recurso ao castelán. Ademais, o uso escrito é moi baixo, xa que só a utiliza o 15% da poboación.
- Ao mesmo tempo que descende a porcentaxe de individuos que teñen o galego como lingua inicial e habitual, constátase unha leve recuperación do galego como lingua de uso habitual por parte de sectores poboacionais, que non o tiñan como variedade inicial, e que se decantan por facer usala en maior medida có castelán (cfr. Gradín, 2007: 171). Este proceso de ‘cambio lingüístico inverso’, por ir na dirección contraria da substitución galego > castelán, parece concretarse na xuventude urbana e universitaria, o cal lle daría a este microproceso un peso cualitativo indubidable (Regueira, 2006: 75).

Examinamos separadamente, a continuación, cinco aspectos que nos permiten concretar a situación e evolución recente da situación sociolingüística de Galicia: a transmisión lingüística primaria, as diferenzas territoriais, os factores socio-económicos, os usos lingüísticos específicos, e as actitudes, discursos e ideoloxías lingüísticas.

a) Transmisión lingüística primaria

Na reprodución da lingua galega, a transmisión lingüística está parcialmente interrompida (cfr. Monteagudo & Lorenzo, 2005). Malia que segue habendo nenos e nenas que aprenden a falar en galego, entre os menores de 30 anos a porcentaxe dos que se consideran monolingües iniciais en castelán son neste momento máis que os que aprenderon a falar só en galego. A partir dese grupo de idade, a perda de galego falantes iniciais é lenta pero constante, o que provoca un declive na adquisición primeira do galego (cfr. Lorenzo et al, 2008).

Cadro 1. Lingua inicial en Galicia (menores de 30 anos)

	Galego falantes iniciais	Castelán falantes iniciais	Bilingües iniciais
< de 30 anos	36,8	38,9	22,2
< de 20 anos	36	40,1	22,5
< de 10 anos	32,8	45,8	20,3

Fonte: IGE 2003. Elaboración propia

Agora ben, se analizamos polo miúdo a tendencia do cambio de lingua, os datos permítenos unha maior concreción:

- Por unha banda, se consideramos as persoas que teñen entre 20 e 50 anos e que *aprenderon a falar en galego*, un **89%** deles optou por falarlle aos seus fillos

unicamente esta lingua (entre os castelán falantes a porcentaxe de mantemento chega ao 95%)

- Por outra banda, se temos en conta agora as persoas que teñen entre 20 e 50 anos que *falan só ou maioritariamente galego*, un **85%** deles decidiu que os seus descendentes tivesen o galego como lingua de aprendizaxe (70% só galego e 13% máis galego ca castelán).

Téñase en conta que son dous subgrupos non coincidentes na súa composición. O primeiro caso, conformado polas persoas con maior taxa reprodutiva, é no que podemos percibir máis rigorosamente os procesos de reprodución-non reprodución da lingua. O segundo caso tamén inclúe persoas que non aprenderon a falar en galego pero que optaron por cambiar de lingua ao longo da súa vida e que agora son fundamentalmente falantes de galego.

En calquera caso, estes datos permiten sinalar que a reprodución lingüística segue a ser alta tanto nos que aprenderon a falar en galego coma nos que foron incorporando esta lingua como variedade habitual. É dicir, tamén as persoas que incorporan o galego á súa práctica asumen a súa responsabilidade no proceso de transmisión interxeracional.

Con todo, os datos que acabamos de mostrar non deben facernos caer nun falso optimismo. Isto só sería unha interpretación nesgada da nosa realidade sociolingüística, xa que o número absoluto de galego falantes iniciais e habituais vai descendendo paseniñamente, como mostramos no cadro seguinte, onde se aprecia un descenso de case 40 puntos entre os maiores de 65 anos e os menores de 16.

Cadro 2. Lingua habitual en Galicia segundo a idade

		Lingua habitual				Total
		Só castelán	Máis castelán	Máis galego	Só galego	Só castelán
	menos de 16	29,7%	25,5%	14,3%	30,5%	100,0%
	16 a 25	24,2%	29,8%	17,1%	28,9%	100,0%
	26 a 35	23,7%	25,1%	19,5%	31,7%	100,0%
	36 a 45	19,5%	19,7%	20,0%	40,9%	100,0%
	46 a 55	14,3%	14,8%	23,2%	47,7%	100,0%
	55 a 65	11,7%	11,5%	19,1%	57,7%	100,0%
	máis de 65	9,0%	7,1%	15,0%	68,9%	100,0%
Total		17,2%	17,4%	18,1%	47,3%	100,0%

Fonte: Instituto Galego de Estatística (2003)

b) Diferenzas territoriais

Respecto das diferenzas territoriais, estas seguen sendo enormes: nos concellos de menos de 20 mil habitantes, fala galego habitualmente o 80% da poboación, porcentaxe que descende ao 58% nos concellos entre 20 e 50 mil habitantes, e queda reducida a un terzo da poboación das sete cidades (as que teñen máis de 50 mil habitantes). Como anécdota, o único aspecto en que a poboación urbana supera ao resto é na capacidade para escribir en galego.

O maior arraigamento da lingua galega dáse na área occidental da provincia da Coruña e na oriental de Pontevedra, mentres que onde menos se fala é nas zonas urbanas das cidades d'A Coruña e Vigo. Tocante aos concellos urbanos, o galego ten máis vitalidade nas cidades de Ourense e Lugo, nas cales segue sendo a lingua maioritaria da poboación, e en menor medida en Santiago de Compostela.

c) Diferenzas socio-económicas

Os índices socio-económicos da poboación galego-falante seguen sendo negativos: a vinculación entre o galego e o nivel de estudos ou a clase social son exemplos significativos. Ademais, o galego predomina entre os individuos dos grupos profesionais de menor status social e poder económico, coa conseguinte conformación de diferentes estereotipos e prexuízos sociolingüísticos. Porén, moitos dos trazos sociolóxicos negativos vinculados co galego e cos galego falantes estanse diluíndo como consecuencia dos cambios sociais e xeracionais experimentados na Galicia dos últimos anos, pero ese proceso está camiñando con moita lentitude.

Por unha banda, é innegable que a lingua galega foi consolidando un importante prestixio cultural. Pero, por outra, a súa consideración social aínda non foi o suficientemente sólida para ser vehículo de cambio social e para denotar un status social alto. Aínda que os dous tipos de prestixios –o social e mais o cultural– son relevantes para a conformación da vitalidade dunha lingua, na sociedade actual os prestixios sociais parecen moito máis decisivos nese proceso sociolingüístico.

Outro indicador que nos dá unha pegada das diferenzas socioeconómicas entre galego e castelán falantes é o do emprego das novas tecnoloxías. Mentres que apenas un 10% dos galego falantes usa móbil, PC, se conecta a internet e dispón de correo electrónico, entre os que falan habitualmente castelán esta porcentaxe eleváse ao 33%. Pola contra, un 55% dos galego falantes non fai ningún uso das novas tecnoloxías mencionadas, fronte ao 23% dos castelán falantes que están nesa mesma situación de *exclusión* tecnolóxica. Neste aspecto o factor lingüístico de ser galego falante ou castelán falante está directamente relacionado co nivel educativo, a urbanización/ruralización e a idade (avellentamento, etc.).

Finalmente, outro aspecto para ter en conta é o comportamento lingüístico das clases medias urbanas. O valor da lingua habitual en Galicia, expresada nunha escala de 1 (monolingüismo en castelán) a 4 (monolingüismo en galego) é lixeiramente inferior entre os membros das clases medias (2,09) con respecto ao conxunto dos habitantes do ámbito urbano (2,13), que á súa vez teñen unha media inferior á do conxunto de Galicia (2,89).

d) Ámbitos de uso

Se consideramos agora a extensión dos usos e funcións sociais da lingua galega, teremos que sinalar diversos tipos de situacións. Con todas as limitacións que ten establecer unha tipoloxía desta natureza, suxeita moitas veces a matices e a diferentes enfoques de análise, podemos establecer unha dintinción entre sectores en que a revitalización do galego avanzou considerablemente, outros en que tivo un avance cativo, noutros en que non detectamos avances dignos de mención, e outros con descenso (véxase o cadro 3).

Enxergamos, por unha banda, un incremento na presenza do galego naqueles ámbitos regulados pola lexislación: ensino non universitario, medios de comunicación públicos e administracións (autonómica e local); mentres que a vitalidade da lingua é menor no caso de sectores con menor dependencia das decisións emanadas da Xunta de Galicia: universidades e investigación, por exemplo.

E, por outra banda, o galego segue tendo unha visibilidade social deficiente naqueles sectores sociais nos que prevalece a lóxica do mercado, onde hai pouco control gubernamental e onde predominan os prestixios sociolingüísticos que se derivan das lóxicas económicas, mercantís e empresariais. A presenza precaria do galego en sectores de forte transcendencia socioeconómica, como os medios de comunicación privados, os ámbitos económicos e empresariais, a publicidade, etc., supoñen un contrapunto fortemente negativo.

Tamén é salientable o caso da administración de xustiza, que constitúe un caso á parte no espazo da administración, dado que sendo un ámbito institucionalizado de dependencia pública, os avances galeguizadores foron mínimos. E iso malia os esforzos, iniciativas e proxectos levados a cabo tanto desde a administración coma por parte de entidades cívicas diversas.

Cadro 3. O avance na presenza da lingua galega por ámbitos de uso

1. Ámbitos en que a galeguización aumentou considerablemente
 - Institucións públicas: usos lingüísticos institucionalizados
 - Ensino non universitario
 - Medios de comunicación públicos
 - Industrias da cultura
2. Ámbitos en que a presenza do galego tivo un aumento cativo
 - Relixión
 - Ámbito socio-económico
3. Ámbitos en que non houbo cambios significativos
 - Universidade e investigación
 - Medios de comunicación privados
 - Xustiza
 - Sanidade
4. Ámbitos en que houbo un descenso na vitalidade lingüística
 - Familia
 - Comunidade

Outro aspecto relacionada cos usos lingüísticos específicos é a constatación de que o galego segue funcionando en boa medida como unha lingua *privada*. O ámbito en que o galego ten máis utilización é o familiar, aínda que os cambios interxeracionais fan que cada cohorte empregue o galego en menor medida cá anterior en todos os ámbitos especialmente naqueles onde máis se utilizaba. E menor medida ca na familia, úsase a lingua galega nos ámbitos laborais e de servizos. Nos servizos, a utilización do galego é maior entre o persoal da administración, do comercio ou da banca, mentres que é menor entre os participantes nos sectores educativo e sanitario. E no ámbito laboral, emprégase máis cos compañeiros e cos clientes ca co persoal ao cargo ou cos superiores.

e) Actitudes, discursos e ideoloxías lingüísticas

Pasemos agora a reflexionar brevemente sobre o segundo dos aspectos ‘críticos’ que analizabamos na situación sociolingüística de partida: as actitudes, opinións e ideoloxías lingüísticas.⁷ Os traballos que mostraron e interpretaron os datos procedentes do MSG-I (cfr. Seminario de Sociolingüística da RAG, 1995; Bouzada, 2005) apuntaban que en 1992 as actitudes lingüísticas eran, en xeral, favorables cara ao idioma galego e que as valoracións negativas e prexuízos estaban a recuar (Recalde 1998). Segundo esta interpretación, aínda sen desapareceren totalmente, as actitudes negativas e os prexuízos respecto do galego diminuíran considerablemente polos cambios na sociedade galega dos anos oitenta. Nesa liña interpretativa, sinalaba Bouzada (2005: 87-8) que “todos estes datos parecen apuntar cara a un debilitamento,

⁷ Dispoñemos dos datos do MSG-I e de diversos traballos cualitativos elaborados durante os últimos anos (cfr. Iglesias, 2002; Seminario da RAG, 2003). Tamén cómpre incorporar algunhas das reflexións de Kabatek (1996).

polo menos a certos niveis de consciencia, dos aspectos máis bastos do prexuízo e a estigmatización sociolingüística que dende hai anos veu actuando en contra da lingua galega”.

Se ben a relaxación do estigma sociolingüístico arredor da lingua galega era un feito constatable intuitivamente, o que as enquisas estaban a mostrar era, máis ben, un cambio de actitudes lingüísticas *explícitas*. Pola contra, as actitudes *implícitas*, aquelas que non se revelan máis que utilizando outro tipo de técnicas de análise, seguían agochando un universo valorativo moi matizado e complexo. Así, diferentes traballos cualitativos constataron o mantemento dalgúns dos vellos prexuízos respecto da lingua galega, así como o xurdimento de novos discursos negativos e de novos prexuízos que se fundamentan nunha consideración social negativa da lingua galega, especialmente entre a mocidade urbana (Iglesias, 2002; Iglesias & Ramallo, 2003; Seminario de Sociolingüística da RAG, 2003).

Pero este panorama valorativo estaría incompleto se non incorporamos os posicionamentos, en forma de discursos lingüísticos, dos actores sociais e da cidadanía con respecto as linguas en Galicia e ao proceso de recuperación do galego (cfr. Regueira, 2006: 78 e ss.). Estes discursos comezan a ter unha ampla presenza no debate político (e por suposto a través dos medios de comunicación). A formulación explícita de discursos negativos respecto da lingua galega e do seu proceso de recuperación (recoñecemento legal incluído), aínda que non son novos, acadaron unha virulencia e radicalidade nunca antes vista no debate lingüístico en Galicia.

Por unha banda, temos o discurso do *monolingüismo en castelán*. En Galicia sempre tivemos unha representación –moi minoritaria, por certo– deste discurso contrario aos procesos de ‘normalización lingüística’ (cfr. Jardón, 1991), e hoxe exhiben un forte repunte tanto no debate político galego coma no español.

Por outra banda, podemos concretar catro discursos que incorporan, en distinta medida, a promoción da lingua galega:

En primeiro lugar, o que denomina Xosé L. Regueira *bilingüismo, co galego en situación dominada*. Este sería o discurso do PP, co seu construto ideolóxico do bilingüismo harmónico, e tamén do PSdG-PSOE durante o período *vazquista*. Pártese da tolerancia cara ao galego, pero a súa recuperación e promoción non constitúe un obxectivo prioritario (si o sería, por exemplo, garantir as liberdades individuais ou evitar conflitos por mor da elección lingüística).

En segundo lugar, o discurso do *monolingüismo en galego*. Desenvolvido desde o modelo do conflito lingüístico e da hipótese da minorización nos anos sesenta pola sociolingüista catalá (cfr. Boix & Vila, 1998: 314-24) e asumido polo nacionalismo político, é a expresión do discurso nacionalista clásico: unha lingua, un territorio; o bilingüismo é, ao tempo, un perigo para o galego e un obxectivo social irreal; etc.

En terceiro lugar, o discurso do *monolingüismo en galego-portugués ou en portugués*. Os diferentes movementos reintegracionistas apostan tamén por un monolingüismo pero nunha variedade de aproximación ou directamente en portugués. Sorprende comprobar que os argumentos deste discurso son parcialmente coincidentes cos

esgrimidos para negarlle valor ao galego desde o nacionalismo español: o argumento da superioridade cuantitativa.

E, para rematar, en cuarto lugar, o discurso do *plurilingüismo*. Aínda que é este un discurso aínda pouco desenvolvido, só utilizado nalgúns programas electorais recentes e promovido desde diversas instancias académicas, téntase formular con este discurso unha hipótese realista sobre o futuro da lingua galega no contexto actual: vivimos nunha sociedade globalizada; o castelán non vai desaparecer de Galicia (eu engadiría que, ademais, é un activo ao que non debemos renunciar); a relación entre lingua e identidade é moito máis complexa dunha simple asignación unívoca; etc.

Atópase a lingua galega na mesma situación sociolingüística ca en 1978? Por suposto que non, atópase moito mellor preparada para afrontar os retos do mundo actual, pero os febles alicerces que detectabamos naquel momento seguen estando presentes na actualidade: a lingua galega segue tendo un déficit profundo de poder social. Disto trataremos, entre outros aspectos, no apartado seguinte.

4. Síntese: cara a onde pode camiñar o futuro da lingua galega?

Na actualidade, a valoración dos actores sociais (formacións políticas, asociacións, analistas, expertos e medios de comunicación) sobre a situación social da lingua galega móvese nun continuo con dous polos a cada extremo. Por unha banda, o polo do *optimismo*, por veces rebordante, que salienta a capacidade secular de mantemento e resistencia da lingua galega, así como os logros acadados desde 1980 na súa dignificación social e en proceso de institucionalización. E, por outra banda, o polo do *pesimismo*, por veces tinguido de aberto catastrofismo, que considera que a substitución social do galego polo castelán é practicamente imparabile (a menos que se poñan en marcha actuacións glotopolíticas decididas, case sempre pola vía da imposición), así como a crítica aos limitados logros obtidos pola política lingüística institucional desde 1980. A existencia de discursos intermedios entre ambos os dous polos complementa e reforza o que acabamos de dicir.

Os dous polos utilizan para a súa argumentación *pesimista* e *optimista*, respectivamente, datos que proceden moitas veces das mesmas fontes documentais –datos macrosociolingüísticos, análise de resultados e de impacto da política lingüística institucional, etc.–, de maneira que o que para uns é positivo e un grande avance, para outros é insuficiente e ornamental, por exemplo.

Non estamos, xa que logo, ante os resultados dunha análise sociolingüística e glotopolítica neutra, que se cadra nunca existe en toda a súa extensión, senón que máis ben se trata de posicionamentos ideolóxicos con respecto a varias cuestións: o papel que deben desempeñar galego e castelán na sociedade galega, o futuro concreto da lingua galega e os escenarios sociais e institucionais futuros.

Como unha contribución máis nese debate, tan ideolóxica como calquera outra, quero centrar a atención en dous aspectos concretos: por unha banda, *que* aspectos deberán estar na base do proceso de recuperación do galego; e, por outra, *como* se poden implementar e xestionar.

Respecto dos aspectos que están na base dunha xeira recuperadora do galego, segundo o meu entender estes deben dirixirse a afortalar o prestixio social da lingua galega e dos grupos sociais galegófonos. É dicir, avanzar no *empoderamento* (ing. *empowerment*) da lingua galega.

Lembremos a este respecto que unha das principais variables sobre as que se constrúe o prestixio lingüístico é o valor que unha determinada lingua ten para a mobilidade socioeconómica dos seus falantes. É dicir, unha lingua tenderá a desenvolver máis ou menos prestixio na medida en que a súa aprendizaxe e uso teña un valor funcional na estrutura social. O proceso contrario –a ausencia de prestixio lingüístico– contribuirá á desmotivación cara á aprendizaxe e cara ao uso dunha determinada lingua, propiciando unha reducida produción e reprodución lingüísticas. Pola súa parte, unha lingua socialmente prestixiada terá o efecto contrario: mobilizará conciencias, esforzos e investimentos individuais.

O cambio social que segue operando en Galicia, co aumento do nivel de vida e do PIB da poboación, axuda nese obxectivo porque distancia aos individuos das fontes do estigma sociolingüístico. Aínda que por só só non abundaría, só será un primeiro paso.

Para avanzar no poder sociolingüístico do galego faise necesario considerar os seguintes elementos:

- Cómpre pular para que se manteña o grupo social galegófono na proporción cuantitativa actual, coa finalidade de dispoñer dun ‘colchón’ de falantes que asegure unha reprodución alta na transmisión lingüística primaria. A este respecto, comparto a idea expresada por Regueira (2006: 89) de que hai que buscar fórmulas para preservar en maior medida os dereitos dos falantes de galego e asegurar a perpetuación do idioma.
- Os *neofalantes* son outra das claves deste proceso. Ademais de estaren desde o principio no proceso de recuperación do galego (pensemos nos *rexurdimentistas*, por exemplo), a súa motivación identitaria e o seu perfil sociodemográfico (en xeral, nivel cultural e capital social alto) fai que sexa un subgrupo especialmente interesante en por si e polo efecto imitativo que poden carrexar. A acción combinada do aumento dos neofalantes co declive da asociación estigmatizadora da lingua galega coa ruralidade, a pobreza e o atraso social, declive xa en marcha debido ao cambio sociodemográfico de Galicia, debería facilitar, tal como sinala Bouzada (2005: 89) “un novo marco sociolingüístico definido cada vez pola liberdade de decisión, a competencia cultural e o orgullo identitario”.⁸
- A sobrevivencia do galego vaise xogar nas cidades, de aí a participación importante que deben ter as clases medias urbanas nese proceso. A implicación do tecido social e asociativo, principalmente aquel que teña máis incidencia sobre a

⁸ Convén, en todo caso, examinar con máis detemento as consecuencias estritamente lingüísticas da emerxencia deste subgrupo neofalante (cfr. Kabatek, 2000).

mocidade, así como o xurdimento de novos medios de comunicación (escritos e audiovisuais) implicados co galego, xunto coa potenciación das novas formas de comunicación e de relación social a través das novas tecnoloxías, poden ser camiños a explorar e a desenvolver.

- A colaboración das elites económicas e sociais. Hai que seguir sumando esforzos nese sentido, continuando a estratexia do galeguismo. É preciso establecer pontes entre o capital económico e a lingua galega. Pero non por unha estratexia meramente funcional e conxuntural, senón como parte dun horizonte de futuro: o galeguismo debe impregnar a todos os axentes empresariais e económicos relevantes. Non pode seguir acontecendo como ata agora, cun hiato profundo entre ambos.

E respecto da segunda cuestión, *como* se pode implementar o que acabamos de comentar, propoñemos varias consideracións. Por unha banda, debemos traxer un percorrido propio, aprendendo dos demais e considerando o que se fai noutras partes do planeta, pero cunha perspectiva independente. A nosa historia social e a situación sociolingüística de Galicia e da lingua galega terá puntos de conexións con outras situacións, pero as diferenzas van ser sempre moi importantes. Daquela, importar acriticamente conceptos e modelos e supoñer que se poden aplicar directamente é un erro.

Por outra banda, non debemos pensar en que o poder político e institucional ten a chave deste proceso. Recollendo novamente as palabras de Antón Baamonde (*ibidem*), “por suposto que un goberno debe ter algo que dicir niso [na promoción do galego nos contextos urbanos], pero estariamos enganándonos a nós mesmos se non entendemos que a clave está en nosoutros, a sociedade civil. O goberno non é a resposta a todos os problemas”.

Asumindo esa responsabilidade compartida, e centrándonos na parte institucional do asunto, consideramos que debe practicarse unha política lingüística pouco invasiva: que estea baseada en poucas obrigacións e moi claras, pero de cumprimento preceptivo. Ademais, debe facerse unha aposta social e política pola planificación lingüística, optando por desenvolver unha planificación lingüística creativa e orixinal, que reforce a dinamización sociolingüística. Este esforzo planificador non deberá agachar esoutra faceta, que seguirá sendo clave para o futuro do idioma: a vinculación emocional coa lingua galega. Da habilidade no manexo deses dous factores, e da proposición de pontes de comunicación entre eles, pivotará o éxito dunha planificación lingüística eficaz.

Tanto unha política lingüística pouco invasiva como a aposta pola planificación lingüística, así como calquera outro aspecto relevante, debe partir da procura do máximo consenso social e político. Con ese obxectivo, non está de máis traer novamente algunhas das consideracións de Cidadanía (2001: 237): tras afirmaren que non se detectaban diferenzas insalvables entre os principais actores –goberno galego e mais nacionalismo– do escenario da política lingüística en Galicia, presentaban os seguintes tópicos como posibles lugares neutrais para o consenso:

- a) Na xestión lingüística galega debe conxugarse a protección dos dereitos lingüísticos individuais coa promoción da lingua galega desde os poderes públicos.
- b) A política lingüística debe basearse no diálogo, debate e participación, con dúas partes: o diálogo político e mais o social.
- c) Sería preciso un terceiro diálogo: o interinstitucional.
- d) A necesidade de incorporación dunha cultura e práctica planificadora.

Ademais, a exploración de posibles puntos comúns nos distintos discursos lingüísticos existentes no debate lingüístico en Galicia debería tamén permitir a superación de certas diferenzas que, de entrada, parecen insalvables. Consideramos que o discurso do plurilingüismo, sinalado no apartado anterior, pode constituír un punto de arranque para consensuar posicións coas que unha maioría da cidadanía se identifique.

Remato este capítulo de síntese rescatando unha opinión de *Cabrafanada*, alcume blogueiro do escritor e editor Fran Alonso, quen nunha anotación publicada en 2005 manifesta o seu parecer sobre como debería orientarse a política lingüística en Galicia:

Ante todo, faise imprescindible cambiar o discurso, tensionándoo cando sexa preciso, e modificar a percepción social sobre a normalización lingüística para establecer unha acción positiva decidida e compensatoria con respecto ao castelán. E logo, planificar con imaxinación, solidez e coordinación un deseño global de actuación que reinvente unha política lingüística creativa e innovadora, que procure modelos exitosos noutros lugares, e que non esqueza avaliar resultados (o que nunca se fixo anteriormente). Unha nova política lingüística, con ser vertical, debe procurar a implicación social, asociando a lingua galega á sociedade multilingüe do futuro, ás novas tecnoloxías e, sobre todo, ao ensino, que é onde se dirime a auténtica batalla do futuro da nosa lingua.

Do que se trata, en definitiva, é de aplicar unha política comprometida, moderna, eficaz e coherente.

Referencias bibliográficas

ÁLVAREZ, Rosario, Francisco FERNÁNDEZ REI & Antón SANTAMARINA, eds., 2004. *A lingua galega: historia e actualidade. Actas do I congreso internacional (16-20 de setembro de 1996, Santiago de Compostela, volume I)* (Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega – Consello da Cultura Galega).

BAAMONDE, Antón, 2007. 'Algo más sobre el gallego', *El País* (14 de novembro).

BOIX, Emili & F. Xavier VILA, 1998. *Sociolingüística de la llengua catalana* (Barcelona: Ariel).

BOUZADA, Xan, 2005. 'Cambio de valores e futuro da lingua galega', *Grial* 165: 80-93.

BRINGAS, Ana & Belén MARTÍN, eds., 2003. *Nacionalismo e globalización: linguas culturais e identidades* (Vigo: Universidade).

- CASTILLO, Monica & Johannes KABATEK, eds., 2006. *Las lenguas de España. Política lingüística, sociología del lenguaje e ideología desde la Transición hasta la actualidad* (Vervuert: Iberoamericana),
- CIDADANÍA, 2001. *O proceso de normalización do idioma galego 1980-2000. Volume I. Política lingüística: análise e perspectivas* (Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega).
- FERNÁNDEZ, Mauro A., 2004. 'O uso do galego nos espazos urbanos', en Álvarez, Fernández Rei & Santamarina: 245-56.
- FREITAS, Pilar, 2008. *A represión lingüística en Galiza no século XX. Aproximación cualitativa á situación sociolingüística de Galiza* (Vigo: Xerais).
- GARCÍA NEGRO, Mª Pilar, 1991. *O galego e as leis. Aproximación socio-lingüística* (Vilaboa, Pontevedra: Edicións do Cumio).
- IGLESIAS, Ana, 1999. 'Os estudos empíricos sobre a situación sociolingüística do galego', *Cadernos de Lingua* 19: 5-42.
- _____, 2002. *Falar galego, no veo por qué. Aproximación cualitativa á situación sociolingüística de Galicia* (Vigo: Xerais).
- IGLESIAS, Ana & Fernando RAMALLO, 2003. 'Relocalización, identidades e linguas periféricas: o caso galego', en Bringas & Martín: 117-32.
- JARDÓN, Manuel, 1993. *Normalización lingüística, una anomalía democrática: el caso gallego* (Madrid: Siglo XXI).
- KABATEK, Johannes, 2000. *Os falantes como lingüistas. Tradición, innovación e interferencias no galego actual* (Vigo: Xerais).
- LORENZO, Anxo M., 2005. 'Planificación lingüística de baixa intensidade: o caso galego', *Cadernos de Lingua* 27: 39-59.
- LORENZO SUÁREZ, Anxo M., Fernando RAMALLO & Håkan CASARES, 2008 (no prelo). *Lingua, sociedade e medios de comunicación en Galicia* (Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega).
- LORENZO, Anxo M., Fernando RAMALLO, Håkan CASARES & Ana Iglesias, 2008 (inédito). *Revitalización da lingua galega: análise de modelos e casos de política e planificación da lingua galega* (informe realizado para a Secretaría Xeral de Política Lingüística).
- MARIÑO, Ramón, 1998. *Historia da lingua galega* (Santiago de Compostela: Sotelo Blanco).
- MONTEAGUDO, Henrique, 1997. 'Quince anos de política lingüística en Galicia (1981-96). Notas para un balance', *Grial* 136: 527-48.
- _____, 1998. 'Política lingüística. Entre o despilfarro e a indixencia', *Tempos Novos* 9: 48-53.
- _____, 1999. *Historia social da lingua galega. Idioma, sociedade e cultura a través do tempo* (Vigo: Galaxia).

_____, 2002. 'A lingua galega na sociedade: descrición actual e perspectivas de futuro', en Varios autores: 7-46.

_____, 2008. 'Limiar', en Piñeiro: 9-46.

MONTEAGUDO, Henrique & Anxo M. LORENZO, dirs., 2005. *A sociedade galega e o idioma: evolución sociolingüística de Galicia (1992-2003)* (Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega).

PÉREZ VILARIÑO, José, 1979. *Dependencia y discriminación escolar en Galicia* (Madrid: Akal).

PIÑEIRO, Ramón, 2008. *A linguaxe a as linguas* (Vigo: Galaxia).

RECALDE, Montserrat, 1997. *La vitalidad etnolingüística gallega (= Lynx. Documento de trabajo 9)* (Valencia: Centro de Estudios sobre Comunicación Interlingüística da Universitat).

_____, 1998. 'Lingua galega e identidade', en Ruffino: 575-88.

REGUEIRA, Xosé Luís, 2006. 'Política y lingua en Galicia: la "normalización" de la lingua gallega', en Castillo & Kabatek: 61-93.

REI-DOVAL, Gabriel, 1999. *Breve aproximación á historia da sociolingüística galega (1967-1997)* (memoria de licenciatura, Santiago de Compostela: Universidade).

_____, 2007. *A lingua galega na cidade no século XX* (Vigo: Xerais).

RICENTO, Thomas, 2000. 'Historical and theoretical perspectives in language policy and planning', en Ricento: 9-24.

_____, ed., 2000. *Ideology, politics and language policies. Focus on English* (Berlín: Mouton de Gruyter).

RUFFINO, Giovanni, ed., 1998. *Atti del XXI Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza (Palermo 18-24 settembre 1995)* (Tubinga: Max Niemeyer Verlag).

SANTAMARINA, A., 1988. *A linguaxe e as linguas: Ramón Piñeiro revisitado ós 30 anos do seu ingreso na Real Academia Galega* (A Coruña: Real Academia Galega).

SCHIFFMAN, Harold, 1996. *Linguistic culture and language policy* (Londres: Routledge).

SEMINARIO DE SOCIOLINGÜÍSTICA DA REAL ACADEMIA GALEGA, 1994. *Lingua inicial e competencia lingüística en Galicia* (A Coruña: Real Academia Galega).

_____, 1995. *Usos lingüísticos en Galicia* (A Coruña: Real Academia Galega).

_____, 1996. *Actitudes lingüísticas en Galicia* (A Coruña: Real Academia Galega).

_____, 2003. 'Actitudes lingüísticas en Galicia', *Grial* 160: 52-59.

_____, 2003. *O galego segundo a mocidade. Unha achega ás actitudes e discursos sociais baseado en técnicas experimentais e cualitativas* (A Coruña: Real Academia Galega).

_____, 2007. *Mapa sociolingüístico de Galicia 2004. Volume I. Lingua inicial e competencia lingüística en Galicia* (A Coruña: Real Academia Galega).

XUNTA DE GALICIA, 2005. 'Notas para un diagnóstico da saúde da lingua galega', en Xunta de Galicia: 3-22; 29-36.

_____, 2005. *Plan Xeral de Normalización da Lingua Galega* (Santiago de Compostela: Xunta de Galicia).